

Жарко Димић

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

и страни путници и путописци кроз векове

Уредници
Зоран Колунџија
Мирко Димић

Рецензенти
др Драго Његован
Ђорђе Бошковић

Жарко Димић

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

и страни путници и путописци
кроз векове

ПРОМЕТЕЈ

Сремски Карловци • Нови Сад
2017.

*Ову књигу посвећујем, својим родитељима,
мајци Мари, оцу Николи,
браћу Станку и снахи Сањи.*

Оліца Сїефановић: Иницијал

ПРЕДГОВОР

Књига која је сада пред Вама представља један покушај сажимања разнолике историјске грађе која је у историјској науци коришћена тек узгред. У овом случају је и географски простор намерно „скучен“ на Карловце и ближу околину. Колико је „покушај“ успешан, на читаоцима је да просуде. Аутор је покушао да прикупи не само путописе већ и записе многобројних путника и путописаца у једном прилично великом распону од скоро пет векова, који су пролазили покрај, кроз или су се, неко време, задржавали у Сремским Карловцима или ближој њиховој околини. Поред путописа и записа путника и путописаца овде су, као изузетно значајан историјски извор са свим техничким елементима једног путописа, иако су их записивали турски државни службеници, заступљени и турски дефтери хронолошки и у оном свом делу који се односи на Карловце. Заступљени су и путописи у којима се Карловци не помињу директно, већ Фрушка гора или бижа околина. У неким текстовима задржана је атмосфера путовања или какав занимљив детаљ. Као специфичан начин путописања заступљено је и неколико писама упућених од стране

угледних руских научника митрополиту Стефану Стратимировићу, али и писма која су у XVIII веку била врло популарна у Европи, нарочито у Енглеској. У њима су, као и личном дневнику, описивани непознати крајеви и народи. Наравно, ова писма су касније штампана и доживела су огромну популарност. Приметно је да су неки од аутора преписивали једни од других, што је лако уочљиво пошто текстови имају свој хронолошки след, али су и поред тога сви задржани у свом изворном облику. Аутор намерно није тумачио текстове, разјашњавао непознанице које су приметне и очигледне, нити је коментарисао и исправљао грешке код погрешних назива места, историјских догађаја и датума. Страни путници и путописци, нарочито кроз XV, XVI, XVII и XVIII век, карловачке становнике - Србе називају и Рашанима, Расцијанима, Илирима или Грцима. Аутор је оставио називе као у изворима. Ако је неки од путописа и пропраћен фуснотама, ту је испоштован сам текст који је изворно публикован. Уочљив недостатак јесу биографије аутора путописа и записа, али и поред све воље и напора, за неколицину аутора то нисмо успели да остваримо. Такође, за неколицину аутора биографске јединице су прилично скромне.

Један од неколико разлога да се ова књига појави је допринос научној истини, данас тако преко потребној нашем народу. Све гласније и учесталије, испрва тезе, а сада и констатације које представљају пре свега ноторну историјску неистину о томе како је српски народ Великом сеобом под Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године заузео просторе Јужне Угарске и Хрватске на којима је, у ствари, постојано живео и живи вековима пре Велике сеобе.

Надамо се да ће и по овоме питању на неке ставове и теорије бити стављена тачка, макар када су Карловци у питању. Аутор се трудио да у складу са својим схватањима штампаног историјског текста књигу што богатије и занимљивије илуструје да би кроз историјске чињенице текст доживео на један необичан и инспиративан начин. У нади да је у томе успео, овом приликом се захваљује свима који су помогли да се књига појави, а читаоце моли да му не замере ако до краја није био на њиховој страни.

Овом приликом аутор се посебно захваљује свом професору академику Славку Гавриловићу на помоћи, подршци и саветима, проф. др Томиславу Бекићу на изузетним преводима са немачког веома значајних текстова путописа у овој књизи, Радовану Мицићу са којим је аутор упорно претраживао и трагао за текстовима у библиотеци Матице српске, затим у музејима, архивама па чак и у приватним библиотекама.

Пред нама се сада налази, друго и допуњено издање ове књиге са 16 нових путописа и записа у односу на прво издање које је објављено 2001. године, под насловом „Овде живе Срби“. Надајмо се новим открићима и новим издањима.

Аутор

УВОД

Овај рукопис има неколико разлога за своје појављивање. Пре свега то је изазовна тема – путопис као специфичан књижевни и историјски жанр у коме се данас, у ери брзих, електронских медија, тј. масовних комуникација, где је буквално покривен у било ком тренутку сваки педаљ планете, губи онај литерарни и сваки други писани траг. Али ту су и дечачки снови, сневани пре свега кроз путописну литературу романа попут *Осџрва са блајом*, *Гуливерових путовања*, *Алисе у земљи чуда*, *20.000 миља под морем* Жила Верна, *Ајланијиде* П. Х. Фосета, романа Карла Маја, многобројних бродских дневника храбрих капетана, описа неизвесних путовања, открића континента, разних научних и пустиловних експедиција итд. Сва та литература и данас, и поред свезнајућега века, подстиче машту и представља неку врсту романтичног изазова, и још увек је препуна неизвесности, многобројних опасности, проналажења и открића нечега новог и непознатог. Вероватно ће наши потомци читати бродске дневнике са путовања будућих космонаута, можда о открићима непознатих светова и цивилизација, летовима на друге плане-

*Мировна конференција у Карловцима 26. јануара 1699. год.
(бакорез, дејшаљ)*

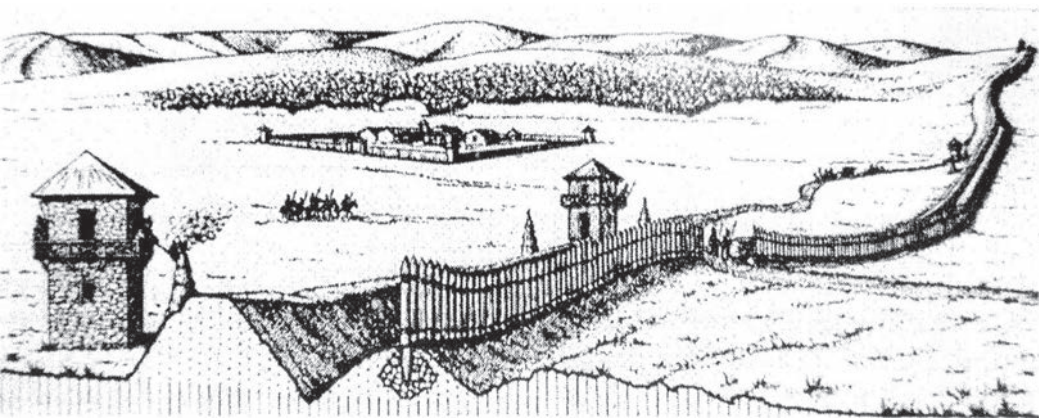
те, са исто толико узбуђења и страсти као што ми данас читамо, на пример, о путовањима и истраживачима у дубинама афричког континента или о путовањима, препуним опасности, реком Амазон, о открићима и додирима са непознатим племенима, цивилизацијама, о непознатим врстама биљака и опасним, отровним и крвожедним животињама. У прошлим вековима, о којима ћемо говорити, већ су откривени, или ће бити откривени (последњи – Аустралија), скоро сви континенти. Сама Европа, међутим, била је непозната (у XVI и XVII веку), нарочито у својим северним и југоисточним деловима, или доступна тј. позната малом броју авантуриста, ходочасника, трговаца

или дипломатских представника. Након крсташких похода у Свету земљу интересовање за непознате и тајанствене пределе огромних и непознатих пространа Азије и Африке било је велико у Европи, па су тада објављивани многобројни путописи. Нарочиту пажњу изазивала је, код већине људи, границама блиска а ипак још увек тајанствена Отоманска империја, како својим пространством тако и културом, језиком, обичајима, одећом, начином живота, шириликошћу разних народа који су живели на овом, у XVI и XVII веку, огромном и Европљанима слабо познатом простору. У Европи је био присутан и извесни страх од ове огромне земље чија се војска појавила под зидинама Беча, близу срца Европе, и тај страх се осећао са већим или мањим интензитетом све до завршетка Великог бечког рата (1683–1699), када је турска сила дефинитивно потиснута из Средње Европе, али интересовања за ове просторе као да није јењавало. Напротив, постало је још интензивније па није никакво чудо што су многобројни путописци, који су из разних разлога путовали старим античким путевима, пролазили и поред наших Карловаца. Две саобраћајнице кичма су свих путева који воде на Исток: река Дунав, као најстарији пут за Исток, и Цариградски друм, најзначајнија подигнута саобраћајница од античких времена до данас. Обе ове саобраћајнице пролазе кроз Карловце.

Путописи су у прошлости, почев од Хомерове *Одисеје* па до нашег времена, имали разне аспекте и садржаје које ћемо покушати, извесном историјском и социолошком методологијом, да развијемо и растумачимо. Разлог што смо пажњу обратили баш на ово раздобље (од XV до половине XX века) лежи у томе што прве нама познате описе

и помињање Карловаца у делима, забелешкама и описима путовања страних путника и путописаца налазимо тек у другој половини XV века. Вероватно је да их има и из ранијих периода,¹ али нам у овом тренутку, нажалост, они нису доступни, због непознатог или малог значаја Карловаца у периоду доласка и владавине Римљана овим крајевима. У најближој околини, додуше, помињу се Сланкамен и Петроварадин, а нарочито Сирмијум, који је у једном периоду био чак и престоница Римског царства, али нам из овог античког периода мањкају чврсти археолошки докази о постојању већег насеља на простору данашњих Карловаца. За период средњег века, изгледи да се дође до каквог записа, путописа или забелешке о Карловцима много су извеснији, с обзиром на то да се град први пут помиње у писаним изворима 1308. године као утврђени град Каром који је био у статусу насеља са утврђењем и подграђем, највероватније насељен словенским тј. српским живљем,

1 Фридрих Вилхелм Таубе (у свом делу *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема...*, Матица српска, Нови Сад, 1998, стр. 148) каже: „Ја сам читао рукопис описа једног путовања које је Ђеновљанин Грималди учинио године 1120. до 1122, кроз Хрватску, Славонију и Срем за Београд и онда даље на Крим. Он саопштава да је Срем затекао у дивним градовима и палатама које леже у рушевинама“. Свакако да би било изузетно занимљиво доћи до овог путописа. Историчар Мита Костић у свом по обиму невеликом, али занимљивом тексту *Историја Карловаца до 1713. г.* на стр. 5 написао је: „Сремско, односно карловачко вино уживало је још пре Вранчићева путовања светски глас. (Вранчић путовао 1553. – прим. Ж .Д.) Чувени библиотекар угарског краља Матије Корвина (1458–1490) Галеоти, рекао је за њега да је тако zgodно, да би исто или слично њему на целој земљи било тешко наћи“.

Римски Лимес

с обзиром на то да у близини, непуне две миље низводно, постоје остаци дворца и мањег насеља везаног за име краља Драгутина Немањића, о чему, у својим записима и описима, говоре неки путописци. Значај и име Карловаца се нарочито истичу крајем XVII века, тачније након склапања чувеног Карловачког мира 1699. године, а посебан статус добијају када се у њих, из манастира Крушедола, 1713. године, измешта седиште српског митрополита, тако да Карловци постају духовно, културно и национално средиште српског народа, са већим или мањим значајем за целокупно српско национално биће све до краја Првог светског рата. Намера аутора је да у овом рукопису хронолошки приреди многобројне текстове и записе странаца, путника и путописаца који помињу и описују Карловце, што не значи да су описи Карловаца у делима јужнословенских и српских путника и путописаца мање вредни и мање значајни за прошлост ове славне варошице, али тумачење и објављивање њихових текстова оставићемо за неку другу

прилику. Међутим, треба и овде скренути пажњу на то да су извори и грађа за ову тему прилично богати и, иако на први поглед изразито неуједначени, ипак су занимљиви, са нарочитим литерарним квалитетом. Путопис се код Срба са чувао у једном необичном и специфичном поседу, нарочито у усменом предању тј. традицији, а у новије доба своје праве вредности добија са појавом многобројних дневничких хроника, пре свега у сећањима истакнутих Срба, али значајне трагове путописа назиремо и у литератури.

*Трговци носе робу на коњима, XVIII век,
Х. Жефраровић (бакорез, дејшаљ)*

Сваковрсни путници, истраживачи, ходочасници, лекари, трговци, картографи, сликари, дипломате, авантуристи и др. нису, нажалост, оставили пуно трага тј. записа иза себе, а често ни ти фрагменти и записи нису

сачувани или, пак, још нису пронађени и објављени. Неретко наилазимо на фрагменте и забелешке који научницима и истраживачима, на први поглед, не могу нимало да користе. Многи путописи и данас се налазе под дебелим слојевима прашине, у форми тајних извештаја неких данашњих држава и влада. Напоследку, ионако мали број наших историчара и истраживача није обраћао нарочиту пажњу на ову тему, тако да многи текстови нису ни превођени на наш језик јер су их сматрали мање битним, или чак и сасвим неважним. Можда ће овај рукопис покренути пре свега наше историчаре и истраживаче по европским архивима да се ухвате замашног, али, уверен сам, никако узалудног посла, проучавања текстова страних путника и путописаца о нашој земљи нашем народу, нарочито у периоду средњег века и периоду под Турцима, јер путописи нуде обиље драгоцених података о начину живота, броју становника, економији, религији, култури, језику, и то са гледишта људи из друге културне и економске средине, који увек на особен начин кроз своју културолошку, па и своју економску инересну призму осветљавају време и посматрани период из прошлости нашег народа, а и цео тај географски простор уопште.

Нешто ћемо рећи и о досадашњим истраживачима путописа страних путописаца који су, између осталог, говорили и о нама оком и речју савременика, дајући, својим описима и запажањима, нашим историчарима податке од изузетне вредности. О значају путописа као релевантног и веома значајног историјском извору писао је академик Радован Самарџић, наш угледни историчар, који је прикупио и објавио капиталну збирку француских путописа под

насловом *Београд и Србија у сјисима француских савременика (XVI–XVII век)*. Кад су српски историчари средином прошлог века почели да залазе у до тада непрозирну таму прошлих векова нашег живота под Турском, они су се на том путу прво послужили светлошћу коју су на тај живот бацале забелешке страних путника.² Нарочито се истакао Чедомиљ Мијатовић коме је, пошто је проучио путописе из XVI века, пошло за руком да дубоко осети живот и судбину српског народа у XVI веку.³ Ипак је примерени значај путопису у историографији јужнословенских народа дао велики рад југословенског географа Петра Матковића који је приказао и објаснио дела низа европских путописаца који су из разних разлога путовали Балканским полуострвом у XVI веку, дајући грађу од изузетног значаја пре свега за период када се многи хришћански народи налазе под влашћу Турака. Ови прикази, често фрагментарни, излазили су у Загребу крајем прошлог века под радним насловом *Путовања по Балканском полуострву XVI вијека* у низу свесака.⁴ Можда је узрок мању интересовања за путопис била релативност личних забележака и утисака као релевантног историјског извора. Самарџић о овој недоумици каже: „Веродостојност архивских аката је релативна исто као и истинитост личних бележака. Без њиховог

2 Радован Самарџић, *Београд и Србија у сјисима француских савременика XVI–XVII века*, Историјски архив Београда, Београд, 1961, стр. 7.

3 *Исто*, стр. 7.

4 Рад Југославенске академије знаности и умјетности, књига СХХИХ, Загреб, 1896.